

Αντιπροσώπευση και Επανάσταση

(Απαντήσεις σε έξι ερωτήματα)*

του Henri Weber

Μετάφραση: Χριστόφορος Βερναδάκης

1) Ο Μαρξισμός Λενινισμός θεωρούσε συνήθως την αντιπροσωπευτική δημοκρατία σαν τη νόθα μορφή που παίρνει η δικτατορία της αστικής τάξης. Άλλοι υποστηρίζουν ότι πρόκειται για μια επαναστατική κατάκτηση. Γιατί ακριβώς πρόκειται;

2) Η μπολσεβίκικη στρατηγική πέρασε από μια περίοδο διπλής εξουσίας. Η εγκαθίδρυση της εξουσίας των Σοβιέτ μπροστά στο αστικό Κράτος δεν ήταν παρά μια ιδιαιτερότητα της Οκτωβριανής Επανάστασης ή ανταποκρίνεται σε μια αναγκαιότητα για κάθε σοσιαλιστική Επανάσταση;

3) Τι πρέπει να αντιλαμβανόμαστε από εκφράσεις όπως «εξουσία των Σοβιέτ», «εργατικά και αγροτικά Συμβούλια», «άμεση δημοκρατία», «επαναστατική εξουσία»;... Ποια είναι τα κοινωνικά συστατικά και οι θεσμικές μορφές;

4) Η κατίσχυση της εξουσίας των Σοβιέτ από το επαναστατικό κόμμα ενθαρρύνεται στον Λένιν; Ήταν αναπόφευκτη; Προετοίμασε το σταλινισμό;

5) Πώς θα συναρθρώνονταν σε μια αυθεντικά σοσιαλιστική χώρα οι εξουσίες του κόμματος μ' αυτές των συμβουλίων;

6) Προπλάσματα επαναστατικής εξουσίας δεν εμφανίσθηκαν παρά σε χώρες με καπιταλισμό λίγο αναπτυγμένο και σηματοδεδεμένο από μια στρατιωτική ήττα (Ρωσία, Γερμανία, Ιταλία) ή σε χώρες κάτω από σχεδόν απόλυτη αποικιακή κυριαρχία (Κίνα, Κούβα). Σημαίνει αυτό ότι η σοσιαλιστική Επανάσταση δεν είναι παρά μια μεταμόρφωση της εθνικής απελευθέρωσης;

Καμιά χώρα έχοντας ασκήσει επί μακρό τη φιλελεύθερη δημοκρατία δεν γνώρισε μια σοβαρή τάση σοσιαλιστικής επανάστασης εκτός ίσως από τη Χιλή, όπου ακριβώς οι ηγέτες των αριστερών κομμάτων σεβάστηκαν τη νομιμότητα. Σημαίνει αυτό ότι η προλεταριακή επανάσταση δεν είναι παρά μια μεταμόρφωση της πάλης για τη δημοκρατία;

1) Ο Μαρξ και ο Λένιν αρνούνται να μιλάνε γενικά για δημοκρατία. Μέσα στις ταξικά διαιρεμένες κοινωνίες, λένε, η αντιπροσωπευτική δημοκρατία ενδύεται κάθε φορά ένα καθορισμένο ταξικό χαρακτήρα: η αθηναϊκή δημοκρατία είναι δημοκρατία για τους ελεύθερους άνδρες, δικτατορία για τους σκλάβους· η δημοκρατία των μεσαιωνικών κοινοτήτων είναι δημοκρατία για τους αστούς, κλπ. Μ' αυτή την έννοια μια δημοκρατία μπορεί ταυτόχρονα να είναι μια δικτατορία - με την πλατειά έννοια - για τις τάξεις που τυπικά ή αντικειμενικά παραμένουν αποκλεισμένες από την εξουσία.

Στις καπιταλιστικές κοινωνίες της Δύσης, η κοινοβουλευτική δημοκρατία παρουσιάσθηκε ιστορικά σαν μια κατάκτηση μπροστά στη φεουδαρχία και στη μοναρχία. Η μεγάλη πρόοδος του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής απαιτούσε το τέλος κάθε δεσποτισμού, κάθε αυθαιρείας, την εγκαθίδρυση ενός Κράτους Δικαίου, μιας εξουσίας οριοθετημένης από το νόμο και ελεγχόμενης από τους κατόχους ιδιοκτησίας.

Οι θεσμοί και οι διαδικασίες του αστικού κοινοβουλευτισμού αποσκοπούν να στηρίξουν μια δημοκρατία των ιδιοκτητών, αυτών που συμμετέχουν στη φορολογία, με αποκλεισμό των προλετάρων. Πρόκειται για μια ταξική δικτατορία, για μια αναδιοργάνωση του Κράτους που εγγυάται την εξουσία στην αστική τάξη.

Είναι αλήθεια πως αυτή η περιορισμένη όπως την ήθελαν οι φιλελεύθεροι θεωρητικοί και πολιτικοί δημοκρατία διευρύνθηκε τελικά σαν αποτέλεσμα των εργατικών αγώνων: χαρτιστικό κίνημα στη Μεγάλη Βρετανία, πάλη για το γενικό εκλογικό δικαίωμα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες στη Γαλλία, κινητοποίηση ενάντια στην ψήφο των τάξεων στην Πρωσία κλπ. Η αριθμητική αύξηση της εργατικής τάξης, το οικονομικό και κοινωνικό της βάρος, η ικανότητα της να οργανωθεί κατέστησαν ακαταμάχητους τους αγώνες της για την επέκταση των στοιχειωδών δημοκρατικών δικαιωμάτων και ελευθεριών σ' όλο τον πληθυσμό. Όχι βέβαια χωρίς τη μανιώδη αντίσταση των φιλελεύθερων αστικών τάξεων.

Αλλά μπροστά στην ευρύτητα των δημοκρατικών αγώνων των εργαζομένων, στους κινδύνους κοινωνικής επανάστασης που άνοιξε ο επίμονος αποκλεισμός τους από την πολιτική κοινωνία, οι δυτικές αστικές τάξεις μια-μια προσάρμοσαν το θεσμικό τρόπο πολιτικής κυριαρχίας τους.

Έγιναν έτσι ουσιαστικές παραχωρήσεις στις επίμονες μάζες πάνω στα δημοκρατικά δικαιώματα και στις ελευθερίες. Οι πολιτικοί τους εκπρόσωποι εισέβαλαν δυναμικά στα εκλεγμένα κοινοβούλια τρέφοντας την ελπίδα μιας ειρηνικής και νόμιμης κατάκτησης της κρατικής εξουσίας. Αλλά ταυτόχρονα οι θεσμικές διαδικασίες, ελαχιστοποιώντας αυτό τον κίνδυνο, βρέθηκαν ενισχυμένες (εκλογικός νόμος, κατανομή των εκλογικών περιφερειών, φιλτράρισμα της Ανώτατης Διοίκησης).

Και το σύνολο αυτού που ο Γκράμσι αποκαλεί «μηχανισμοί ηγεμονίας» - θεσμοί δηλαδή των οποίων η πρώτη και τελευταία λειτουργία συνίσταται στην οργάνωση της συναίνεσης, στην προσχώρηση των λαϊκών μαζών στις αξίες, στις προοπτικές, στις επιλογές της κυρίαρχης τάξης - αναδιοργανώθηκε (ας αναλογισθούμε απλώς την εξαιρετη ανάπτυξη του σχολικού μηχανισμού, των μέσων ενημέρωσης...).

Ανερχόμενες τάξεις ενός τρόπου παραγωγής σε πλήρη εξέλιξη, προνομιακοί δικαιούχοι από ένα διεθνή καταμερισμό εργασίας που πραγματοποιούταν κάτω από την αιγίδα τους, οι καπιταλιστικές αστικές τάξεις της Δύσης κατανόησαν η μια μετά την άλλη ότι η πιο ισχυρή εξουσία δεν είναι απαραίτητα η πιο αυταρχική· ότι είχαν ταυτόχρονα το συμφέρον και τα μέσα για να κυριαρχούν περισσότερο «με συναίνεση» παρά με την καταστολή. Ότι το γενικό εκλογικό δικαίωμα - εύκολα χειραγωγίσιμο από άλλους δρόμους - μπορούσε να νομιμοποιήσει την αστική εξουσία εξίσου καλά υπό τον όρο ότι θα κατάφερνε να πείσει τις πλατειές μάζες για τη σοφία και την εντιμότητα του.

Λειτουργία που συνολικά ασκήθηκε με ευχέρεια: η μάζα των λαϊκών εκλογέων δεν βρίσκεται εγκλωβισμένη μέσα σε κοινωνικές πρακτικές και σε θεσμούς - δημόσιους ή ιδιωτικούς - που καθημερινά καλλιεργούν σ' αυτή την αντίληψη για το απαραίτητο της λειτουργίας τους;

Η κυρίαρχη τάξη δεν διαθέτει επιπλέον τα μεγάλα μέσα πληροφόρησης και μαζικής επικοινωνίας επιδιώκοντας να διαμορφώσει τη γνώμη; Σε περίπτωση εκλογικής ήττας δεν διαθέτει τα αποτελεσματικά «μέσα πίεσης» (οικονομική εξουσία, κρατικοί μηχανισμοί) για να επαναφέρει στη λογική μια λαϊκή κυβέρνηση;

Το κοινοβουλευτικό σύστημα αντιπροσώπευσης της εξουσίας δεν επιτρέπει μια πολύ πλατειά ανεξαρτησία των εκλεγμένων ως προς τις εντολές τους, την πιθανότητα ενός συμβιβασμού μεταξύ υπεύθυνων ανθρώπων;

Κι αν όλα αυτά δεν αρκούν, τίποτα δεν εμποδίζει, σαν τελευταία λύση, ν' αλλάξει τον κανόνα του παιχνιδιού και να προσφύγει στην ανοιχτή καταστολή.

Αποκρύβοντας τη δομική ανισότητα των τάξεων και των ατόμων μπροστά στην εξουσία, συμπεραίνουν ο Μαρξ και ο Λένιν, η αστική αντιπροσωπευτική δημοκρατία διασφαλίζει την πιο δυνατή κυριαρχία. Οι διαδικασίες της, οι θεσμοί της αποσκοπούν να διασφαλίσουν και να αναπαράγουν την κυριαρχία μιας προνομιούχας μειοψηφίας κάτω από το μύθο της λαϊκής κυριαρχίας. Αυτός ο «δημοκρατικός» τρόπος ταξικής κυριαρχίας απαιτεί σαν υλική βάση μια διαρκή εξέλιξη των συνθηκών ζωής των λαϊκών μαζών - χωρίς την οποία η «οργάνωση της συναίνεσης» γίνεται δύσκολη.

Να γιατί το σύστημα αυτό εισέρχεται σε κρίση στις περιόδους παρατεταμένης οικονομικής κρίσης (βλ. 1920-1940) και δεν είναι «εξαγωγίμο» στις κυριαρχούμενες καπιταλιστικές χώρες του Τρίτου Κόσμου. Και στη μια και στην άλλη περίπτωση η ταξική κυριαρχία παίρνει μια μορφή πολύ πιο αυταρκική και ανοικτή.

2) Η περίοδος που ακολούθησε τη ρωσική Επανάσταση (κρίση κατάρρευση του Κράτους, δυαδισμός εξουσιών, αυτοδιάλυση των κατασταλτικών σωμάτων, κατάκτηση της πλειοψηφίας των Σοβιέτ από τους Μπολσεβίκους, στρατιωτική ανταρσία, εμφύλιος πόλεμος) είναι καθορισμένη προφανώς σε μεγάλο βαθμό από τις ιδιαιτερότητες του τσαρικού καθεστώτος και τη διεθνή συγκυρία του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Σε καμιά άλλη μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη η εξουσία δεν ασκείται μ' ένα τρόπο τόσο αρχαϊκό, με τη βοήθεια μιας διοικητικής γραφειοκρατίας και μιας στρατιωτικής κάστας τόσο διαλυμένων σε καμιά άλλη μεγάλη δύναμη η εξουσία δεν στηρίζεται σε τόσο περιορισμένη κοινωνική βάση (βλ. αστάθεια της ρωσικής αστικής τάξης) και δεν βρίσκεται να απειλείται από μια σειρά τόσο διαφορετικά και δυνατά συμφέροντα: εργατική τάξη πολύ μαχητική και συγκεντρωμένη, εξασθλωμένη αγροτιά διψασμένη για γη, καταπιεσμένες εθνικές μειονότητες που επιθυμούν την αυτονομία κλπ.

Κατάσταση σε κάθε σημείο διαφορετική απ' αυτή που επικρατούσε στις προχωρημένες καπιταλιστικές χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Πολύ πριν τον Γκράμσι, ο Κάουτσκι αναλύοντας τη ρωσική Επανάσταση του 1905 αντιπαρέθετε Δύση και Ανατολή. Στην αναπτυγμένη Δύση, λίκνο και δυνατό σημείο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, η κυρίαρχη τάξη είναι απείρως πιο δυνατή οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά από το καθεστώς των τσάρων. Κυριαρχεί με τη βοήθεια διοικητικών και στρατιωτικών καστών διαφορετικά αναπτυγμένων, ικανότερων και αποτελεσματικότερων από τη ρωσική γραφειοκρατία. Το σύστημα κυριαρχίας της - η κοινοβουλευτική δημοκρατία - που σημαίνει επίσης κυριαρχία στην ιδεολογία, στη συναίνεση είναι πολύ πιο ευέλικτο και πιο ισχυρό από τη βασιλεία του μαστιγίου.

Επιτρέποντας την έκφραση των δυσαρεσκειών, και άρα την διαχείριση τους, αποφεύγει ή περιορίζει τις καταστροφικές εκρήξεις.

Ανάλυση στην οποία συγκατανεύει χωρίς επιφύλαξη και κατηγορηματικά ο Λένιν ο οποίος συμπεραίνει ότι αν η τσαρική Ρωσία παρουσιάζει τους καλύτερους όρους για την αρχή της σοσιαλιστικής Επανάστασης, η αναπτυγμένη Δύση συγκεντρώνει τους καλύτερους όρους για την ολοκλήρωση της.

Σύμφωνα λοιπόν με τους ίδιους τους μπολσεβίκους ηγέτες η ιδιαιτερότητα της τσαρικής κοινωνίας δημιουργεί την ιδιαιτερότητα της επαναστατικής διαδικασίας στη Ρωσία και άρα της στρατηγικής μετάβασης στο σοσιαλισμό των Ρώσων μαρξιστών.

Σημαίνει όμως αυτό ότι οι ρωσικές επαναστάσεις είναι στην πραγματικότητα τελείως ιδιαίτερες, εξωτικές (όπως και η Μεγάλη Κινέζικη Πορεία) μη περιέχοντας κανένα «γενικό δίδαγμα»; Είναι αυτό που ισχυρίζονται ανοικτά οι σοσιαλδημοκράτες ηγέτες, και σήμερα οι ευρωκομμουνιστές αποκρούοντας το «μοντέλο» της Οκτωβριανής Επανάστασης υπέρ του «δημοκρατικού, νόμιμου, ειρηνικού και σταδιακού δρόμου» προς το σοσιαλισμό. Είναι γνωστό ότι δεν είναι αυτή η γνώμη των μπολσεβίκων και της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Αν ο Λένιν εφιστά την προσοχή στα καινούργια δυτικά κομμουνιστικά κόμματα ενάντια σε κάθε μιμητισμό στην «Παιδική αρρώστια του κομμουνισμού», αν επιμένει πάνω στις δομικές διαφορές ανάμεσα στην «Ανατολή» και στη «Δύση», ταυτόχρονα προσπαθεί εξίσου να

θεωρητικοποιήσει αυτό που του φαίνεται γενικό μέσα στη ρώσικη εμπειρία: η κατάκτηση της εξουσίας δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μέσα από την κινητοποίηση των πλατειών μαζών σαν συνέπεια μιας επαναστατικής κρίσης που κλονίζει τα θεμέλια της καπιταλιστικής κοινωνίας, κρίση στην οποία οι οργανικές αντιφάσεις του συστήματος εξασφαλίζουν την περιοδική ανανέωση.

Η εισβολή στην ιστορική σκηνή των παθητικών συνήθως μαζών υποκινούμενη από την έκρηξη της επαναστατικής κρίσης, προκαλεί μια διαδικασία λαϊκής αυτοοργάνωσης, την εμφάνιση πάσης φύσεως «επιτροπών» ή «συμβουλίων» που τείνουν να αντικαταστήσουν τις παραδοσιακές εξουσίες που θεωρούνται χρεοκοπημένες: εργαστηριακά και εργοστασιακά συμβούλια γειτονιάς αντικαθιστούν την τοπική διοίκηση στις συνοικίες κλ.π., κίνημα αυτοοργάνωσης των μαζών οργανωμένο επίσης στην καρδιά των κρατικών μηχανισμών και των κρατικών θεσμών (επιτροπές πανεπιστημιακής δράσης, επιτροπές στρατιωτικών οργανώσεων, αστυνομικών, δημοσιογράφων, δικαστικών, κρατικών λειτουργιών) που δημιουργεί μια κατάσταση διπλής εξουσίας, μια κρίση νομιμότητας της εγκαθιδρυμένης εξουσίας.

3) Η επαναστατική κρίση περιλαμβάνει δυο διεξόδους τελείως διαφορετικές: μια καπιταλιστική διεξόδο αποτέλεσμα της ήττας του μαζικού κινήματος και των κατακτήσεων του· μια σοσιαλιστική διεξόδο αποτέλεσμα της ήττας της παλιάς κυρίαρχης τάξης και της αποδιάρθρωσης των μηχανισμών κυριαρχίας της, ειδικότερα των κατασταλτικών μηχανισμών.

Ο δυαδισμός της εξουσίας διανοίγεται στη βάση της μετωπικής αντιπαράθεσης μεταξύ της κυρίαρχης τάξης, στηριγμένης πάνω στις ελεύθερες συντεχνίες της και σ' ό,τι της απομένει από τον κρατικό μηχανισμό, και της λαϊκής συμμαχίας, στηριγμένης πάνω στο δίκτυο των συμβουλίων και των επιτροπών. Η απόφαση επιστρέφει στο χώρο που συγκεντρώνει τις μάζες - στους εργαζόμενους στους χώρους δουλειάς. Σ' όλη αυτή τη διαδικασία, οι εκλογές παίζουν ένα σημαντικό αλλά δευτερεύοντα ρόλο, για να χτυπήσουν την παρανομία της εξουσίας της κυρίαρχης τάξης ή για να νομιμοποιήσουν τη νέα λαϊκή εξουσία.

Κάτω από το πρόσχημα των καθ' όλα πραγματικών διαφορών Ανατολής και Δύσης, καταλήγει ο Λένιν, μερικοί θέλουν να καλύψουν τη συζήτηση ανάμεσα σε Μεταρρύθμιση και Επανάσταση που άρχισε στις αρχές του αιώνα από τους ρεβιζιονιστές και τους μινιστεριαλιστές.

Στην αναπτυγμένη Δύση η προπαρασκευαστική πολιτική δουλειά για τη σοσιαλιστική Επανάσταση έχει πολύ μεγαλύτερη σημασία απ' αυτή της ρώσικης αυτοκρατορίας. Οι τρόποι και οι ρυθμοί της Επανάστασης θα είναι αναμφίβολα πολύ διαφορετικοί από την Οκτωβριανή εμπειρία. Αλλά αν η μετάβαση στο σοσιαλισμό είναι κυριολεκτική - σημαίνει δηλαδή αντικατάσταση ενός τρόπου παραγωγής με ένα άλλο, μιας ταξικής εξουσίας με μια άλλη - εμφανίζεται απαραίτητως η αλληλοδιαδοχή: επαναστατική κρίση, δυαδισμός εξουσίας, συσχετισμός δυνάμεων, αποδιάρθρωση του κατασταλτικού μηχανισμού του Κράτους:

Μια τέτοιου τύπου διαδικασία είδαμε να πραγματοποιείται το 1918 και το 1923 στη Γερμανία, το 1936 στην Ισπανία, το 1945 στη Γαλλία και στην Ιταλία, το 1971 στη Χιλή, το 1975 στην Πορτογαλία.

Απόδειξη ότι η ρωσική εμπειρία περιλαμβάνει σαφώς γενικά διδάγματα, έστω κι αν ο Λένιν τείνει να τα υπερεκτιμά ή, κάτι που καταλήγει στο ίδιο, να υποτιμά τις ιδιαιτερότητες της πάλης των τάξεων στη Δύση και ειδικότερα το βαθμό ενσωμάτωσης των πλατειών εργατικών στρωμάτων.

Οι μαρξιστές απευθύνουν στην αστική αντιπροσωπευτική δημοκρατία τρεις τύπους κριτικών:

- Η δημοκρατία αυτή περιλαμβάνει μια μορφή εκπροσώπησης της εξουσίας που στην πραγματικότητα είναι εγκατάλειψη της εξουσίας, ασκείται μέσα από καθαρά ατομικές κοινότητες, ουδέτερες - τις εκλογικές περιφέρειες - αποτελούμενες από εξατομικευμένους ψηφοφόρους μη συνδεδεμένους με μια κοινή πρακτική, ανίκανους κατά συνέπεια να ασκήσουν ένα κοινό έλεγχο στους εκπροσώπους τους - έλεγχος που ουδόλως άλλωστε προβλέπεται από το Σύνταγμα. Ας θυμηθούμε την περίφημη φράση του Μαρξ στη 18η Μπρυμαίρ: το να υποδεικνύεις κάθε πέντε ή επτά χρόνια τους εκπρόσωπους που θα μπορούν να καταπατήσουν τις εντολές μέχρι τις επόμενες εκλογές...

- Η δημοκρατία αυτή επικυρώνει και συντηρεί την πολιτική απαλλοτρίωση της ιδιωτικής κοινωνίας προς όφελος του Κράτους, τη συντήρηση της πολιτικής σαν διακριτής δραστηριότητας, ασκημένης από τους επαγγελματίες πολιτικούς: την «πολιτική τάξη». Αυτή η διάκριση της οργανωμένης από το Κράτος πολιτικής κοινωνίας από την ιδιωτική κοινωνία, η εξειδίκευση ενός σώματος επαγγελματιών καθοδηγητών οικοδομούν ένα από τους σημαντικότερους τρόπους με τους οποίους ασκείται η ταξική κυριαρχία. Επιτρέπει τον έλεγχο του Κράτους μέσω της ενσωμάτωσης των πολιτικών ελίτ.

- Ο τρίτος τύπος κριτικής επικαλείται το εξής: η αστική αντιπροσωπευτική δημοκρατία είναι ανέξοδη πραγματικότητα στηριγμένη πάνω στη δομική ανισότητα των τάξεων απέναντι στην εξουσία. Είναι η ιστορία της ελεύθερης αλεπούς στο αφύλακτο κοτέτσι.

Η σοβιετική δημοκρατία - όπως περιγράφηκε από τον Λένιν στο «Κράτος και Επανάσταση» - οι θεωρητικοί της συμβουλευτικής στρατηγικής στις μέρες μας ακόμα αρκετοί οπαδοί του «αυτοδιαχειριστικού σοσιαλισμού» αποσκοπούν να ξεπεράσουν τα όρια της αστικής δημοκρατίας.

Δεν πρόκειται για την απόρριψη της αντιπροσώπευσης σε όφελος μιας «άμεσης δημοκρατίας» που ασκείται από το συναθροισμένο λαό. Αλλά για ανίχνευση του τρόπου με τον οποίο η εκπροσώπηση αυτή δεν θα είναι εγκατάλειψη της εξουσίας. Με ποιο τρόπο;

Εισάγοντας το στοιχείο του ελέγχου των εκλεγμένων από τους εκλογείς τους επικυρωμένο από το κατοχυρωμένο δικαίωμα της ανάκλησης.

Και για να μπορεί το δικαίωμα αυτό να ασκηθεί και να μη παραμείνει απλώς τυπικό, θεμελιώνοντας την αντιπροσώπευση μέσα στους κοινωνικούς χώρους: τους χώρους δουλειάς (επιχειρήσεις, πανεπιστήμια, στρατόπεδα κλ.π.) ή τους χώρους κατοικίας (συνοικίες, χωριά). Με ένα τρόπο που η κοινότητα των εκλογέων δεν σταματά να υπάρχει μετά τις εκλογές, που δεν διαλύεται μέσα στις διάφορες επιμέρους ομάδες αλλά που συγκροτείται σε μια ζωντανή κοινότητα, ενεργή, όχι πολύ διευρυμένη ώστε να ελέγχει τη λειτουργία των εκλεγμένων της και ενδεχομένως να τους αντικαθιστά αν χάνουν την εμπιστοσύνη της.

Στο στοιχείο του ελέγχου και της ανακλητότητας των εκλεγμένων, της θεμελίωσης της αντιπροσώπευσης μέσα στους χώρους δουλειάς, του περιορισμού του μισθού των εκλεγμένων εκπροσώπων, προστίθεται το στοιχείο της μη συγκέντρωσης των εκλογικών εντολών και της κυκλικότητας στις εκλογικές και διευθυντικές λειτουργίες. Στοιχείο που εφαρμόζεται σήμερα στη λειτουργία του Προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών, ο οποίος ως γνωστό δεν μπορεί να θέσει υποψηφιότητα περισσότερες από δυο φορές, αλλά που μπορεί να γενικευθεί και στις κατώτερες λειτουργίες.

Πραγματοποιείται έτσι η «απέπαγγελματοποίηση της πολιτικής»¹ που είναι όρος για την πραγματική επανοικειοποίηση της εξουσίας από την κοινωνία: με το να εξασφαλισθεί ένα επίπεδο μόρφωσης, κουλτούρας, που να επιτρέπει στο μεγαλύτερο δυνατό αριθμό των πολιτών να ασκούν τις πιο διαφορετικές αιρετές λειτουργίες. Και με το να αλληλοδιαδέχεται ο μεγαλύτερος δυνατός αριθμός πολιτών πραγματικά στην άσκηση αυτών των λειτουργιών. Το στοιχείο της κυκλικότητας στις αρμοδιότητες είναι όρος μια πραγματικής κοινωνικοποίησης της εξουσίας.

Τέλος, η προλεταριακή αυτή δημοκρατία δεν είναι νοητή παρά στη βάση της κοινωνικοποίησης των μεγάλων μέσων παραγωγής, κυκλοφορίας και ανταλλαγής. Η κοινωνικοποίηση αυτή επεκτείνει τα στοιχεία της δημοκρατίας στην επιχείρηση και στην οικονομία (που βρίσκεται στην κοινοβουλευτική δημοκρατία υποταγμένη σε μια ημιδеспοτική εξουσία). Στερεί την αστική τάξη από τα μέσα χειραγώγησης της γνώμης.

Η συμβουλευτική δημοκρατία προσπαθεί λοιπόν να ελαττώσει στο μίνιμουμ την απόσταση μεταξύ διευθυντών και διευθυνόμενων μέσα από ένα σύνολο διαδικασιών που έχουν σκιαγραφήσει οι θεωρητικοί της. Η βασική πολιτική ενότητα είναι το συμβούλιο της επιχείρησης που συγκροτείται από τους εκλεγμένους αυτών που οι Ιταλοί αποκαλούν «ομογενείς ομάδες»: εκπρόσωποι αλυσίδας, εκπρόσωποι εργαστηρίου, υπηρεσίας, τομέα· από εργαζόμενους που η παραγωγική τους εργασία τους συγκεντρώνει καθημερινά, που γνωρίζονται και μπορούν να συνεδριάζουν. Το εργοστασιακό συμβούλιο στέλνει τους δικούς του στο Εθνικό Συμβούλιο (το «Κεντρικό Συμβούλιο των Συμβουλίων του Σοβιετικού Συντάγματος» του 1918). Αυτό το τελευταίο ορίζει και ελέγχει την κυβέρνηση όπως και τα συμβούλια των περιφερειών ελέγχουν την τοπική διοίκηση

Οι μεγάλες εθνικές επιλογές - για παράδειγμα ο καθορισμός του Πλάνου - γίνονται πεδία εκτεταμένων συζητήσεων σ' όλη τη συμβουλευτική πυραμίδα και συνοδεύονται από επανεκλογή. Έτσι η πυραμίδα αυτή ανανεώνεται γρήγορα από τη βάση, εκφράζοντας το σύνολο σχεδόν των εργαζομένων.

4) Οι κακές γλώσσες ισχυρίζονται ότι ο συμβουλευτισμός των Μπολσεβίκων ήταν καθαρά τακτικός. Είναι για παράδειγμα η θέση του Oscar Anweiler («Τα Σοβιέτ στη Ρωσία»). Κατά τη γνώμη του ο Λένιν χρησιμοποιεί το καθημερινό σύνθημα «όλη η εξουσία στα Σοβιέτ» θέλοντας να αποσπάσει την εξουσία από τους Κερενσκιστές αντιπάλους του και να δημιουργήσει έτσι το κενό που θα έσπευδε να καλύψει το κόμμα του.

Ο συμβουλευτισμός των Μπολσεβίκων θα ήταν σύμφωνα με την υπόθεση αυτή, το προπέτασμα ιδεολογικού καπνού κάτω από το οποίο το «πρωτοπόρο κόμμα» θα εγκαθίδρυε τη δικτατορία του.

Υπόθεση αμφισβητήσιμη που δεν υπολογίζει την πρακτική των Μπολσεβίκων στην εξουσία την περίοδο 1917-1918. Κατά τη διάρκεια αυτού του ένα περίπου χρόνου οι Μπολσεβίκοι έπαιξαν ειλικρινά το παιχνίδι της σοβιετικής δημοκρατίας (σε σημείο που το Κεντρικό Συμβούλιο των Συμβουλίων της Σιβηρίας μπορούσε να καταγγείλει τη συνθήκη Ειρήνης του Μπρέστ/Λίτοβσκ, υπογραμμένη από το «Συμβούλιο των Επιτροπών του Λαού» δηλαδή από τη σοβιετική κυβέρνηση!)

Μια πιο λεπτή εκδοχή της ίδιας θέσης: αν οι μπολσεβίκοι υπήρξαν ειλικρινείς ή όχι λίγο ενδιαφέρει. Ήταν ειλικρινείς αναμφίβολα, αλλά ο ουτοπισμός του θεσμικού τους σχεδίου ήταν η εκδίκηση της πραγματικότητας: η δημοκρατία των συμβουλίων αρμόζει σε εθνικές περιφερειακές, συντεχνιακές κ.λ.π. ιδιομορφίες. Αλλά δεν θεσμοποιεί ένα αποτελεσματικό χώρο σύνθεσης και συγκεντροποίησης, ένα χώρο επεξεργασίας της «γενικής θέλησης». Και μια που η πολιτική είναι ασύμβατη με την ύπαρξη κενού, είναι το συγκεντρωτικό κόμμα που αναλαμβάνει φυσιολογικά αυτή τη λειτουργία. Μπροστά στο διάσπαρτο των συμβουλίων η πραγματικότητα της εξουσίας καταλήγει στη συγκέντρωση της.

Υπάρχει σίγουρα ένα μέρος αλήθειας σ' αυτή τη θέση, όμως η επιχειρηματολογία της είναι ανεπαρκής: δεν αποδεικνύει γιατί τα συμβούλια δεν θα επιτυγχάνουν να διαμορφωθούν σε χώρους συμπύκνωσης της εξουσίας· ή γιατί τα «Κεντρικά Συμβούλια των Συμβουλίων» δεν θα επιτυγχάνουν να παίξουν τον ίδιο ρόλο που τα εθνικά, περιφερειακά και δημοτικά κοινοβούλια παίζουν στο αστικό κοινοβουλευτικό σύστημα.

Αυτό που είναι αντίθετα αναμφισβήτητο, είναι ότι το πλάνο της συμβουλευτικής δημοκρατίας ήταν τελείως απραγματοποίητο, μη ρεαλιστικό, πάνω στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές βάσεις της Ρωσίας του 1920 (κάτι που συμφωνούσε άλλωστε ο Λένιν). Και

ακόμα προφανώς πάνω στις βάσεις της κατεστραμμένης από τον πόλεμο Δυτικής Ευρώπης (κάτι στο οποίο δεν συμφωνούσε).

Για να λειτουργήσει πραγματικά η συμβουλευτική δημοκρατία απαιτεί τελικά ένα υψηλό επίπεδο συνείδησης και δραστηριότητας των μαζών, καθορισμένων δηλαδή οικονομικών κοινωνικών-πολιτικών πολιτιστικών όρων:

Ο χρόνος εργασίας πρέπει να είναι σημαντικά μειωμένος, διαφορετικά οι εργαζόμενοι δεν έχουν ούτε τη δυνατότητα ούτε την ενεργητικότητα για να διαχειρίζονται τις επιχειρήσεις και το Κράτος. Η μείωση αυτή απαιτεί με τη σειρά της ένα ψηλό επίπεδο των παραγωγικών δυνάμεων και ειδικότερα ένα ψηλό τεχνολογικό επίπεδο.

Οι στοιχειώδεις ανάγκες των πολιτών πρέπει να είναι καλυμμένες· αν ο λαός αφιερώνει το σημαντικότερο μέρος των δυνάμεων του στον καθημερινό αγώνα για τη ζωή δεν υπάρχει πραγματική αυτοδιαχείριση.

Το κοινωνικό σύστημα πρέπει να είναι σχετικά σταθεροποιημένο.

Αν ο πόλεμος - εσωτερικός ή εξωτερικός - απειλεί, η στρατιωτικοποίηση όλης της κοινωνίας είναι αναπόφευκτη. Οι μηχανισμοί του Κράτους στο όνομα της αποτελεσματικότητας βραχυκυκλώνουν τις δημοκρατικές διαδικασίες.

Η καλή λειτουργία της συμβουλευτικής δημοκρατίας προϋποθέτει ακόμα ένα ψηλό επίπεδο κουλτούρας, ποιότητας και ταξικής συνείδησης των εργαζομένων, δημοκρατικές παραδόσεις βαθιά ριζωμένες σ' όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής· προϋποθέτει την ανάπτυξη - και όχι την καταπάτηση - όλων των κατακτημένων δημοκρατικών δικαιωμάτων και ελευθεριών από τους εργαζόμενους κάτω από την αστική αντιπροσωπευτική δημοκρατία.

Χωρίς κανένας απ' αυτούς τους όρους να υπάρχει στην ΕΣΣΔ της δεκαετίας του '20, το κίνημα των εργατικών, αγροτικών και στρατιωτικών Συμβουλίων στερήθηκε κάθε ουσιαστικότητα, όχι κάτω από τα χτυπήματα του Λένιν και των Μπολσεβίκων αλλά κάτω από το γεγονός της ακραίας δυστυχίας των μαζών, του χαμηλού επιπέδου των παραγωγικών δυνάμεων, της προχωρημένης αποσύνθεσης της ρώσικης κοινωνίας μετά από τρία χρόνια εμφυλίου πολέμου και τέσσερα χρόνια παγκοσμίου πολέμου.

5) Αν δεν μπορεί να αποδοθεί στον Λένιν η ευθύνη του εκφυλισμού της σοβιετικής δημοκρατίας σε όφελος της δικτατορίας του κόμματος - όπως είναι σήμερα της μόδας - δεν παραμένει λιγότερο προβληματικό ότι οι μαρξιστικές θεωρητικοποιήσεις πάνω στη σοσιαλιστική δημοκρατία είναι εμβρυακές και αφήνουν ανεπεξέργαστα πολλά και λεπτά προβλήματα.

Σε ό,τι αφορά τους αμοιβαίους ρόλους των κομμάτων και των συμβουλίων τα πράγματα είναι προφανώς καθαρά. Η συμβουλευτική δημοκρατία όπως είδαμε προϋποθέτει όχι την κατάργηση αλλά την ανάπτυξη όλων των «τυπικών» ελευθεριών, άρα τον πολυκομματισμό. Η λειτουργία της είναι σαφώς αδιανόητη κάτω από μονοκομματικό καθεστώς. Τα κόμματα διαμορφώνουν τις προτάσεις τους, παρουσιάζουν τους υποψήφιους τους στις διάφορες εκλογικές λειτουργίες. Αλλά είναι τα συμβούλια που αποφασίζουν. Σ' αυτά εδράζεται η λαϊκή κυριαρχία. Η σχέση μεταξύ κομμάτων και συμβουλίων είναι του ίδιου τύπου με τη σχέση κομμάτων-κυρίαρχου εκλεγμένου κοινοβουλίου στην αστική αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Τα κόμματα προτείνουν τα συμβούλια αποφασίζουν. Τα προβλήματα είναι αλλού: ο έμμεσος τρόπος εκλογής, έντονα υποστηριγμένος από τους συμβουλευτικούς, ευνοεί πραγματικά τον έλεγχο των εκλεγμένων από τους εκλογείς τους; Στα θέματα τοπικού ενδιαφέροντος σίγουρα. Αλλά σ' ό,τι αφορά την εθνική πολιτική ζωή και πολύ περισσότερο τη διεθνή;

Ποια πραγματική εξουσία διαθέτει ο εργάτης στο εργοστάσιο πάνω στο βουλευτή του Κεντρικού Συμβουλίου των Συμβουλίων που έχει υποδειχθεί από τους εκλεγμένους των εκλεγμένων των εκλεγμένων του;

Το συμβουλευτικό στοιχείο της μη διάκρισης εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας δεν ευνοεί τη συγκέντρωση της εξουσίας προς τα πάνω; (στο όνομα αυτού του στοιχείου οι εκτελεστικές επιτροπές, τα γραφεία τους κ.λ.π., παίρνουν αποφάσεις και τις εκτελούν αμέσως, παραλείποντας να ζητήσουν επικύρωση από το Σοβιέτ).

Το στοιχείο της ανακλητότητας, της επανεκλογής των εκπροσώπων, αν δεν είναι αυστηρά ορισμένο, δεν ευνοεί την όξυνση των κομματικών ανταγωνισμών για τον έλεγχο των Συμβουλίων; Προσπαθώντας να ανακαταλάβουν μια χαμένη θέση τα κόμματα θα χρησιμοποιήσουν τη βάση. (Συμβούλιο πόλης που επανακτάται μέσω των εργοστασιακών συμβουλίων, εργοστασιακά συμβούλια που επανακτούνται μέσω των συμβουλίων των εργασθηρίων κ.λ.π.)

Και κυρίως, το σύστημα αυτό παραμένει ανοικτό στο ζήτημα του διαχωρισμού αρμοδιοτήτων των διαφόρων βαθμίδων. Τι απομένει από την κυριαρχία των τοπικών Συμβουλίων αν νομικά είναι υποχρεωμένα να εφαρμόζουν τις διαταγές των ανώτατων οργάνων όπως προβλέπει το Σοβιετικό Σύνταγμα του 1918; Όταν τα ανώτατα αυτά όργανα όχι μόνο ελέγχουν τον οικονομικό προϋπολογισμό τους, αλλά επιπλέον και τις αποφάσεις τους με το δικαίωμα του veto;

Με μια λέξη, η αντίληψη της σοσιαλιστικής δημοκρατίας, της υπέρβασης της αστικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας αποτελεί ένα ευρύ χώρο έρευνας για τους σύγχρονους μαρξιστές. Χώρος που παραμένει πλατειά ανεπεξέργαστος παρά τη συζήτηση στην αρχή της δεκαετίας του '20 που αντιπαρέθετε τους συμβουλευτικούς μπολσεβίκους στους Καουτσικιστές και στους αυστρομαρξιστές. Οι τελευταίοι ευνοούσαν ένα μεικτό σύστημα, συνδέοντας την κοινοβουλευτική δημοκρατία και τη δημοκρατία των Συμβουλίων.

Για τον Κάουτσκι η λαϊκή κυριαρχία θα έπρεπε να παραμείνει κτήμα του εκλεγμένου με το γενικό εκλογικό δικαίωμα σε περιφερειακή βάση Κοινοβουλίου. Το δίκτυο των Συμβουλίων θα έπρεπε να συναρθρώνεται πάνω στους κοινοβουλευτικούς θεσμούς προσπαθώντας να αυξήσει στην καρδιά τους την ειδικότερη επιρροή των μισθωτών. Τα Συμβούλια πρέπει να αναλαμβάνουν τις λειτουργίες της πρότασης, της πίεσης και του ελέγχου πάνω στα εκλεγμένα κοινοβούλια, αλλά μόνο τα τελευταία ήταν αρμόδια να παίρνουν αποφάσεις. Άποψη που ενσωματώνει σε θέση υποδεέστερη τους συμβουλευτικούς θεσμούς στους θεσμούς του αστικού κοινοβουλευτισμού.

Ο αριστερός αυστρομαρξιστής Max Adler ευνοούσε από τη μεριά του ένα καταμερισμό αρμοδιοτήτων λιγότερο δυσμενή για τα Συμβούλια: τα εθνικά και περιφερειακά όργανα είναι εφοδιασμένα με πλατειά εξουσία και ειδικότερα αποφασίζουν το πλάνο, ορίζουν την κυβέρνηση σε στενή συνεργασία με το Εθνικό Κοινοβούλιο, διαθέτουν δικαίωμα veto πάνω στις αποφάσεις του τελευταίου...²

Οι Μπολσεβίκοι από τη μεριά τους δεν είναι αντίθετοι από θέση αρχής σε μια συνάρθρωση των κληρονομημένων από τον αστικό κοινοβουλευτισμό θεσμών και των νέων συμβουλευτικών θεσμών, τουλάχιστον μέχρι το ατύχημα της Συντακτικής Συνέλευσης.

Κυρίως στις χώρες με παλιά δημοκρατική παράδοση όπου οι εργαζόμενοι είναι πολύ αφοσιωμένοι στους θεσμούς και στις «αστικοδημοκρατικές» διαδικασίες που τις θεωρούν, έχοντας εν μέρει δίκιο, σαν δικές τους κατακτήσεις.

Ακόμα και μετά τη διάλυση της Ρώσικης Συντακτικής Συνέλευσης όπου οι μπολσεβίκοι ξαναβρέθηκαν μικρή μειοψηφία το Δεκέμβριο του 1917, ο Τρότσκι, ασκώντας πολεμική στον Κάουτσκι, ανεγνώριζε ότι ήταν προτιμότερο για τη ρώσικη Επανάσταση να δοκιμάσει να συνδυάσει μάλλον τις δύο θεσμικές μορφές δημοκρατίας, παρά να αντικαταστήσει τη δεύτερη με την πρώτη³.

Η βασική διαφωνία παραμένει περισσότερο πάνω στον τύπο της προτεινόμενης συνάρθρωσης από τη μια και την άλλη πλευρά. Οι Μπολσεβίκοι θεωρούν τα κεντρικά σοβιετικά όργανα ως τον πραγματικό τύπο της εξουσίας και τις κοινοβουλευτικές Συνελεύσεις σαν αντίβαρα. Οι σοσιαλδημοκράτες - και εξίσου σήμερα οι ευρωκομμουνιστές - ευνοούν κατηγορηματικά το αντίστροφο.

β) Αντίθετα με τη βασική μαρξιστική πρόγνωση, οι σοσιαλιστικές Επαναστάσεις θριάμβευαν τελικά μέσα σε κοινωνίες ημιφεουδαρχικές, στη διαδικασία μιας αστικής δημοκρατικής επανάστασης, και μέσα σε χώρες ημιαποικιακές αντιμέτωπες με το πρόβλημα της εθνικής τους χειραφέτησης.

Οι χώρες αυτές αποδείχθηκαν πολύ πιο τρωτές στα επαναστατικά ξεσπάσματα απ' ότι οι προχωρημένες καπιταλιστικές χώρες που έχουν από παλιά ολοκληρώσει την αστική επανάστασή τους, ακριβώς γιατί συγκεντρώνουν στο εσωτερικό τους τις καθαρότερες αντιφάσεις της καπιταλιστικής ανάπτυξης, κληρονομιά του «παλιού καθεστώτος».

Σ' αυτές τις αντιφάσεις προστίθενται για τις αποικίες οι ειδικές αντιφάσεις που ενισχύονται από την ιμπεριαλιστική εκμετάλλευση και καταπίεση.

Σημαίνει αυτό ότι οι προλεταριακές Επαναστάσεις δεν είναι παρά μεταμορφώσεις της πάλης για τη Δημοκρατία ή για την εθνική απελευθέρωση; Για να το πούμε διαφορετικά, σημαίνει ότι αυτές οι Επαναστάσεις είναι αδιανόητες στις ανεξάρτητες και δημοκρατικές χώρες και ειδικότερα στις πλούσιες δυτικές δημοκρατίες;

Στην πραγματικότητα η ερώτηση αυτή παραπέμπει σε μια άλλη: μήπως στις δυτικές χώρες η καπιταλιστική αστική τάξη κατάφερε να συγκρατήσει τις αντιφάσεις του συστήματος, να σταθεροποιήσει μια αρμονική ανάπτυξη της οικονομίας, μια αυξημένη συναίνεση μεταξύ των πολιτών; Δόθηκε δίκιο τελικά στον Tocqueville και άδικο στον Marx.

Αν απαντήσουμε καταφατικά σ' αυτή την ερώτηση είναι φανερό ότι δεν διαγράφεται επαναστατική προοπτική στη Δύση. Για να υπάρξει μια κοινωνική επανάσταση χρειάζεται όχι μόνο μια πλειοψηφία του πληθυσμού να επιθυμεί να ζηήσει διαφορετικά, αλλά επιπλέον μια αντικειμενική κρίση του συστήματος, ανικανότητα των κυρίαρχων τάξεων να κυβερνήσουν και κατά συνέπεια, συσσώρευση δυσεπίλυτων προβλημάτων, ακραία όξυνση των κοινωνικών ανταγωνισμών.

Αν αυτό το στοιχείο της αντικειμενικής κρίσης είναι ανύπαρκτο, η σοσιαλιστική επανάσταση στερείται υλικής βάσης και πολιτικού θεμελίου. Αλλά αυτή η μακριά περίοδος σταθερότητας - που τελειώνει κατά τα φαινόμενα - διαδέχθηκε μια παρατεταμένη φάση οικονομικής κρίσης: τη μαύρη περίοδο του μεσοπολέμου. Κατά τη διάρκεια αυτού του σκοτεινού τέταρτου του αιώνα η αναπτυσσόμενη και δημοκρατική Δύση γνώρισε χαρακτηριστικές επαναστατικές κρίσεις: ως θυμηθούμε τη Γερμανία της Βαϊμάρης, την Ιταλία, τη Γαλλία της Απελευθέρωσης.

Βέβαια, η δυτική αστική τάξη συγκροτεί μια κυρίαρχη τάξη πολύ πιο δυνατή, πιο έμπειρη, πιο αποτελεσματική από τις ολιγαρχίες του Τρίτου Κόσμου.

Το να της επιβληθεί μια ήττα είναι συνεπώς πολύ πιο δύσκολο και απαιτεί μια διαφορετικά διαμορφωμένη στρατηγική απ' αυτή της εξάπλωσης μιας μαχητικής εστίας στη Σιέρα Μαέστρα. Αλλά είναι αλήθεια, όπως το πίστευε ο Marx και όπως το απέδειξαν δυο αιώνες ιστορίας του καπιταλισμού ότι στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής κάθε επιμέρους εξορθολογισμός του συστήματος προκαλεί σε σφαιρικό επίπεδο μεγάλη αταξία και επαναστατικές καταστάσεις εμφανίζονται εκ νέου στην επιφάνεια στις καπιταλιστικές μητροπόλεις, όπως αποδείχνουν ο γαλλικός και ο ιταλικός Μάης '68. Το να γνωρίζουμε αν αυτές θα καταλήξουν σε νικηφόρες επαναστάσεις είναι μια άλλη ιστορία.

* Το κείμενο αυτό δημοσιεύθηκε το 1977 στο τεύχος 7 του περιοδικού "Rouvoirs", στα πλαίσια ενός αφιερώματος με γενικό τίτλο: "Le régime représentatif est-il démocratique?" (Είναι δημοκρατικό το αντιπροσωπευτικό καθεστώς;)

1. Jacques Julliard: Contre la politique professionnelle (ενάντια στην επαγγελματική πολιτική) ed. du Seuil.
2. Max Adler: Les Conseils ouvriers (τα εργατικά συμβούλια), ed. Maspero.
3. Léon Trotsky: Communisme et Terrorisme, (Κομμουνισμός και Τρομοκρατία), ed 10/18.

** Το Civilitas.GR και ο «ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ» προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civilitas.gr)*